

*М. В. Босовська,
к. е. н., доцент, докторант кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет*

КОГНІТОЛОГІЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ

*М. Bosovskaya,
PhD, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kiev*

COGNITIVE INTEGRATION PROCESSES IN THE ECONOMY

У статті обгрунтовано необхідність виокремлення методологічних підходів до дослідження інтеграційних процесів на основі декомпонування та структуризації економічних вчень про інтеграцію. Запропоновано на основі цілісного науково-теоретичного узагальнення основоположних здобутків вчених щодо реалізації інтеграційної взаємодії виокремити методологічні напрями формування та розвитку інтеграційних процесів: технологічний, ринковий, інституційний, динамічний, ресурсний, знаннеорієнтований, компетентнісний, владний, когнітивний, праксеологічний, адаптивний, комунікативний, інформаційний, витратний, структурний, ціннісний, стратегічний, конкурентний, трансформаційний, інноваційний, ситуаційний, функціональний, системний, процесний, організаційний, самоорганізаційний, концентричний, циклічний, підприємницький, проєктний, соціальний, екологічний, просторовий, стосунковий, реляційний, нормативно-правовий, фінансовий, маркетинговий, управлінський, синергетичний, гуманітарний, проблемно-орієнтаційний, рефлексивний, консолідаційний, випадковий, атракційний (опційний). Запропоновані підходи надають можливість віддзеркалювати існуючі реалії розуміння інтеграції та в повній мірі відобразити її зміст. Методологія структуризації інтеграційних процесів дозволить у подальшому розвивати теоретико-методологічний базис концепції інтеграційного розвитку суб'єктів господарювання.

In this paper the necessity of distinguishing methodological approaches to the study of the integration process on the basis of layout and structuring of economic doctrines of integration. Proposed based on a holistic scientific and theoretical generalization fundamental achievements of scientists to implement the integration interaction distinguish methodological trends shaping and development of integration processes: technological, market, institutional, dynamic, resource, intellectual, complementary, overbearing, cognitive, practical, adaptive, communication, information, costly, structural, value, strategic, competitive, transformational, innovative, situational, functional, system, process, organizational, self-organizing, concentric, cyclic, business, design, social, environmental, spatial, conflict, relational, legal, financial, marketing, management, effective, humanitarian, problematic, reflective, consolidated, random, optional. The proposed approaches make it possible to reflect the current realities of integration and understanding to fully display its contents. The methodology of structuring the integration process will allow to further develop the theoretical and methodological basis of the concept of the integration of business entities.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний процес, теорія інтеграції, передумови інтеграції, генеза інтеграції, еволюція інтеграції.

Key words: integration, integration process, the theory of integration, premise integration, integration of genesis, evolution integration.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Формування методології розвитку інтеграційних процесів потребує здійснення цілісного науково-теоретичного узагальнення основоположних здобутків вчених щодо реалізації інтеграційної взаємодії економічних суб'єктів. Таким чином, актуалізується потреба декомпонування та структуризації комплексного наукового доробку у цій сфері у когнітологічні підходи з метою подальшого розвитку інтеграційної теорії. Відповідно це сприятиме глибокому методологічному забезпеченню розвитку інтеграційних процесів у економіці, що обумовлює актуальність проблематики даної статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Сучасний науковий формат розвитку інтеграційних процесів господарюючих суб'єктів базується на новітніх підходах до дослідження еволюції та методології теорії інтеграції, серед яких: фінансовий (А. Мовсесян); інформаційний (М. Шерешева [1]), системний (С. Мещерякова [2]); маркетинговий (А. Балабаниць [3], П. Гембл, М. Стоун, Н. Вудкок [4]); логістичний (Дж. Джонсон, Д. Вуд [5]); динамічний (А. Попов [6]); владний (В. Демет'єв [7]); стратегічний (В. Катькало [8]); конкурентний (М. Портер [9]); управлінський (А. Пилипенко [10]); адаптивний (Г.

Бушмелева [11]); інноваційний (П. Друкер [12]); просторовий (Р. Фаснахт [13]).

Інваріантність підходів до дослідження інтеграційних процесів пояснюється як історичною закономірною характеристикою їх розвитку, так і різноманіттям теоретичних моделей формування та функціонування інтеграційних структур. Разом з тим, представлені підходи характеризуються вузькістю та моноаспектністю, відсутністю однозначності в принципах та засадах їх виокремлення, що в свою чергу, значною мірою ускладнює в подальшому побудову конкретних моделей для управління окремими аспектами діяльності інтегрованих формувань. Зважаючи на це, нами зроблено висновок, дана ситуація є дещо формальною і не може віддзеркалювати існуючі реалії розуміння інтеграції та в повній мірі відобразити її зміст, а отже, потребує методологічного обгрунтування предметного простору інтеграції.

МЕТА СТАТТІ

З огляду на вищевикладене, метою статті є синтез зазначених компліментарних здобутків у когнітологічні підходи з метою структуривання та упорядкування наявних теоретичних знань та формування методологічного забезпечення щодо якісного розвитку цілісного предметного простору інтеграційної теорії.

Таблиця 1. Когнітологія інтеграційних процесів в контексті новітніх теоретико-методологічних підходів соціоекономічної феноменології

Методологічний напрям (підхід)	Теоретичні, методологічні та концептуальні передумови	Домінантні підходи
Технологічний	ортодоксальна технологічна теорія фірми; теорія технологічних факторів	інтеграційні процеси як об'єднання підприємств вздовж технологічного (логістичного) ланцюга з урахуванням виробничої сумісності й специфічності активів
Ришковий	теорія контрастів; теорія галузевих ринків	інтеграційні процеси як сукупність ринкових відносин щодо формування, передачі, контролю та захисту прав власності на активи; інтеграція як результат ринкового обміну обґрунтування інтеграційних економічних процесів через ринкові механізми та суб'єктивні фактори
Інституційний	меркантилістична теорія, інституційна теорія; теорія інститутів та інституційних змін	інтеграція як продукт історичного процесу; результат еволюції суспільства та організації; як динамічне явище
Динамічний (діалектичний, еволюційний)	еволюційна теорія (економіка)	інтеграція як процес залучення, консолідації та комбінування ресурсів і бізнес-процесів для отримання конкурентних переваг: як можливість найефективнішого використання наявних та потенційних ресурсів у результаті взаємодії
Ресурсний	ресурсна теорія (ресурсної залежності)	інтеграція як додаткова ринкова можливість формування ключових компетенцій
Знаннєорієнтований (інтелектуальний)	теорія економіки знань (управління знаннями)	інтеграція як можливість розподілу та примноження влади вздовж технологічного ланцюга створення вартості
Компетентнісний (компліментарний)	теорія стратегічної архітектури корпорації, теорія ключових компетенцій, теорія динамічних спроможностей	інтеграція як можливість реалізації когнітивного процесу власника та управління; знання (навчання), соціально-психологічні особливості людини та довіра як передумови реалізації інтеграційних процесів
Владний	теорія економічної залежності; теорія колективних дій, теорія концентричних кілець	інтеграція через координаційні механізми
Когнітивний	теорія взаємних очікувань, теорія соціального обміну (соціальної взаємодії)	інтеграція як спроможність адаптуватись до невизначених обставин на режим стійкого функціонування за рахунок комбінованого ефекту
Праксеологічний	праксеологічна теорія; теорія ролей	інтеграція як комунікативний обмін різноманітними видами та типами знань
Адаптивний	теорія адаптації (адаптивних систем); теорія контрактів	інтеграція як створення вартості за рахунок генерації інформації
Комунікативний	теорія взаємодії, теорія колективних дій; теорія інформаційної вартості, теорія інформаційної економіки	інтеграція як зниження транзакційних витрат та зменшення специфічності активів
Інформаційний	теорія інформаційної вартості; теорія інформаційної економіки; теорія асиметричної інформації	інтеграція як глибокий процес структурних перетворень на основі відлучення власності від управління; аналізу конкуренції ринку з метою укріплення конкурентних позицій
Витратний	теорія транзакційних витрат (специфічних активів; теорія пошуку ренти); теорія галузевих (внутрішніх) ринків	інтеграція як можливість створення підприємств (врахування вимог, гармонізація інтересів та узгодження потенціалів усіх сторін, зацікавлених у діяльності інтеграційної структури (власників, менеджерів, персоналу, споживачів, партнерів, суспільства тощо)
Структурний (поведінковий)	теорія економічної динаміки та підприємництва; теорія прав власності; теорія макроструктури	інтеграція як стратегія поведінки на ринку з метою отримання переваг
Ціннісний (вартісний, стейкхолдерський)	маржиналістична теорія; теорія цінностей, теорія стейкхолдерів (зацікавлених сторін)	інтеграція як створення конкурентних переваг
Стратегічний	стратегічна теорія; теорія стратегічної поведінки та позиціонування; теорія стратегічного вибору	інтеграція як спроможність та готовність до проведення змін
Конкурентний	теорія конкуренції, теорія ігор та корпоративного розвитку	інтеграція з позиції можливостей комбінування ресурсів для реалізації інноваційної діяльності
Трансформаційний	теорія економічного росту; теорія організаційних змін, критичні теорії	інтеграція як ситуаційний вибір (реакція на стан внутрішніх факторів та зміни зовнішнього середовища), спрямований на підтримку життєдіяльності, сталості функціонування й збереження потенціалу
Інноваційний	теорія інноваційного розвитку (динамічного розвитку)	інтеграція як спроможність до економічного зростання через спільність виконуваних функцій, інтересів та взаємозалежність відносин
Ситуаційний	теорія ситуаційного вибору	інтеграція як формування та розвиток відкритої складної соціотехнічної системи, що складається з підсистем різного рівня і складності, які взаємодіють між собою; як характеристика стану системи (сукупності певних елементів)
Функціональний	економічна теорія організацій (класична)	інтеграція як послідовне поєднання та виконання взаємопов'язаних функцій (бізнес-процесів)
Системний	загальна теорія систем (системний підхід)	
Процесний	теорія адміністративного управління; теорія реінженерингу корпорації	

Продовження таблиці 1

Організаційний	класична економічна теорія, теорія наукового управління, бюрократична теорія, універсальна теорія організації, теорія системи; теорія організаційного поведінку та зв.		інтеграція як напіртя та оптимізація внутрішніх та формування міжбюрокраційних взаємозв'язків організацій у відношенні до прийнятих рішень, що передбачає створення інтеграційних і формувальних
Самоорганізаційний	теорія автогенезу (самостворення фірми); класична теорія		інтеграційні процеси як динамічний розвиток інституційно-екологічних утворень (у межах від)
Концентраційний (самократичний)	теорія саморегульованої критичності		від), як результат самоорганізації складних систем
Циклічний	теорія життєвих циклів		розвиток інтеграційних процесів як складних ланкових систем на основі самокритичності (еволюція з якої визначена причина здатна викликати непередбачувані динамічні наслідки та зміни)
Підприємницький	теорія економічної динаміки та підприємства		розвиток інтеграційних процесів на основі залежності параметри функціонування від часового простору (життєвого циклу)
Промисловий	теорія управління виробства		інтеграційні процеси як підприємницька ініціатива, спрямована на ефективне використання ресурсів, отримання прибутку, впровадження інновацій з метою динамічного розвитку
Соціалістичний	теорія людського управління; теорія п'ятого етапу; теорія реальних опціонів; соціальні теорії інтеграції		інтеграція як бізнес-процес з раціонального розвитку, як комплексна діяльність шляху через реалізацію певних амбіцій щодо статусу організації
Екологічний	теорія глобалізації; теорія сталого розвитку; організаційна екологія; теорія еволюції і коволюції		інтеграція як процес: досягнення та підтримання рівноваги між економічною системою
Принциповий	теорія лобіювання; теорія макроекономіки; класична теорія; теорія сталого розвитку		інтеграційні процеси з похиті поведінки суб'єктів і межам прискореного розвитку; інтеграція як певне середовище, що характеризується територіальними межами, рівнодержністю простору та густотою середовища
Стоунковий (конфліктний)	соціальні теорії; теорії управлінні змінами; теорії ініціатив; теорії взаємодії; теорії кооперативу; теорії коафікації; теорії ігор		інтеграція як формування стосунків, взаємості та взаємозв'язків з точки зору розв'язання конфлікту та для збору та конкурентних переваг
Реляційний	реляційна теорія коафікації; соціально-коафікаційна теорія		інтеграція як конфлікт на основі диспаритету між суб'єктами в умовах певної цінності
Нормативно-принциповий	теорія ієрархічної ієрархії; теорія прав власності; інституційна теорія		інтеграція як нормативно-принципово регульована діяльність діяльності та міжорганізаційної взаємодії суб'єктів
Фінансовий	теорії фінансово-промислового капіталу та корпоративних фінансів		інтеграція як нагромадження фінансових активів, зростання ефективності фінансових потоків і ринкової вартості бізнесу
Маркетинговий	маркетинг підприємств; соціально-економічна конкуренція маркетингу; маркетинг концепції маркетингу		інтеграція як зміна вільної цінності довготривалих взаємозв'язків між маркетинговими відділеннями підприємств, бізнес-партнерами за координатами на основі взаємозв'язку
Управлінський	теорія організації		управління інтеграційно взаємодією на основі послання виконання традиційних функцій менеджменту та урегульованих взаємозв'язків класичних бізнесу, найкращих топ-менеджерів організації та керівництва
Синергетичний (результативний)	синергетична теорія (теорія складних систем); теорія ігор ігор (коафікації та поведінки);		інтеграція як комплексний процес перелічених механізмів взаємості, об'єднання економічних суб'єктів у напіртя досягнення ешерей, як результат самоорганізації складних нелінійних систем
Гуманітарний	інституційна теорія; теорія адміністративної повноважень; теорія еволюції; соціальні теорії інтеграції		інтеграційні процеси з похиті кооперативного формування та розвитку людського капіталу
Проблемно-ситуаційний (цільовий)	теорія ситуаційного менеджменту; теорія адміністративного менеджменту		інтеграція як забезпечення розвитку та зростання на основі об'єднання можливостей та ресурсів, цінності та швидкості суб'єктів з урахуванням цільових ситуаційних та довгочасних принципів
Рефлексивний	теорія рефлексивного управління		управління інтеграційними структурами як складними соціально-економічними системами, що діють у кооперативному середовищі з урахуванням рефлексії
Консолідаційний	теорія асоціативних форм організації та управління; теорія мережевої організації; теорія маркетингу відносин		інтеграція як зростання та розширення можливостей зростання завдяки у співпраці з іншими суб'єктами господарювання
Виниклий	еволюційна теорія; процесна теорія; теорія саморегульованої критичності; теорія економічної ідеї		інтеграція як виниклове рішення, прийняте окремим з ланками в певних результатах організації
Агресивний (опційний)	теорія реальних опціонів		інтеграція як взаємодія на основі континууму інтуїції, творчості, якісного аналізу та стратегічного мислення

ВІКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В якості розвитку теорії інтеграції як самостійного наукового економічного знання запропоновано виокремити такі аспекти її наукового дослідження (табл. 1): технологічний, ринковий, інституційний, динамічний, ресурсний, знаннєорієнтований, компетентнісний, владний, когнітивний, праксеологічний, адаптивний, комунікативний, інформаційний, витратний, структурний, ціннісний, стратегічний, конкурентний, трансформаційний, інноваційний, ситуаційний, функціональний, системний, процесний, організаційний, самоорганізаційний, концентричний, циклічний, підприємницький, проектний, соціальний, екологічний, просторовий, стосунковий, реляційний, нормативно-правовий, фінансовий, маркетинговий, управлінський, синергетичний, гуманітарний, проблемно-орієнтаційний, рефлексивний, консолідаційний, випадковий, атракційний (опційний). Кожен методологічний напрям дослідження інтеграції сформувався на основі еволюції теоретичних передумов, які закладені у економічних та соціальних концепціях та вченнях. Крім того, він визначається іманентними особливостями та домінантами, які актуальні в сучасних умовах та стали базисом подальшого розвитку інтеграції шляхом проектування основних положень на економічну дійсність. Разом з тим, методологічні підходи мають певні недоліки та обмеження застосування, що сприяє подальшому розвитку та удосконаленню запропонованих іманентних положень. Наприклад, надбанням технологічного підходу стало обґрунтування: економії за рахунок ефекту масштабу; диференціації продуктів; концентрації факторів виробництва; побудови дивізійних організаційних структур; максимізації корисності; оптимізації витрат; конкурентоспроможності за рахунок впровадження інновацій. Разом з тим, його недоліками визначено: неспроможність обґрунтування феномену інтеграційних процесів лише технологічними факторами; обмеження мотивів до інтеграції лише внутрішніми параметрами діяльності. Надбаннями ринкового підходу стали: визначення ролі ринку в регулюванні інтеграції, розгляд форм контракти; відносини між власниками, менеджерами та працівниками; граничні вигоди від інтеграції; класифікація трансакцій тощо. Недоліки: обмеження раціональності (неможливість прогнозу подій); наявність опортунізму; додаткові витрати внаслідок специфічності активів; проблема двосторонньої залежності (подвійність у розподілі прав контролю) тощо. Внеском ресурсного підходу стало започаткування дослідження: стимулів інтеграційних процесів; параметрів інтеграції; розподілу ресурсів в інтегрованій структурі; внутрішнього потенціалу корпорації; оптимізації вибору партнерів. Недоліком підходу стало неврахування динамічності розвитку інтеграційних процесів та обмеження досліджень матеріальними (традиційними) ресурсами.

Разом з тим, технологічний підхід став похідним для розвитку інших методологічних напрямів (компетентісного, інформаційного, екологічного) тощо. Когнітологія інтеграційних процесів в контексті інших новітніх теоретико-методологічних підходів представлена у таблиці 1, де відображено його сутнісно-змістовне наповнення та визначено базові еволюційні передумови. Таким чином, інтеграція — це складний соціально-економічний феномен, що має багатоаспектний предмет дослідження. Очевидно, що розуміння змісту інтеграції, семантичне структурування її предметного простору, дозволить як розвивати теоретичні та методологічні засади інтеграційної теорії, так і у подальшому розробляти дієві механізми формування та розвитку інтеграційних відносин між суб'єктами господарювання в нестабільному підприємницькому середовищі.

ВИСНОВКИ

Запропоновано на основі цілісного науково-теоретичного узагальнення основоположних концептуальних здобутків у сфері інтеграції виокремлення методологічних напрямів формування та розвитку інтеграційних процесів. Дослідження інтеграції з позиції різноаспектних методологічних напрямів сприяє активізації інтеграційних процесів в економіці. Виокремлення найбільш цінних елементів кожного із підходів та концепцій теорії інтеграції, прогнозування перспектив подальшого розвитку інтеграційних процесів у межах кожного із методологічних напрямів, виділення недоліків наявного теоретичного забезпечення, дозволить у подальшому розвивати теоретико-методологічний базис концепції інтеграційного розвитку суб'єктів господарювання.

Література:

1. Шерешева М.Ю. Межорганизационные информационные системы в сетевом межфирменном взаимодействии /

М.Ю. Шерешева // Российский журнал менеджмента. — 2006. — Т. 4. — № 1. — С. 55—76.

2. Мещерякова С.А. Развитие интеграции производства в рыночной экономике: дис. к. э. н.: спец. 08.00.01 — "Эконометрическая теория" / С.А. Мещерякова. — Казань, 2002. — 176 с.

3. Балабаниць А.В. Інтегроване управління маркетинговою взаємодією: імперативи, методологія, механізми: монографія / А.В. Балабаниць. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. — 509 с.

4. Гембл П. Маркетинг взаимоотношений с потребителями / П. Гембл, М. Стоун, Н. Вудкок. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. — 512 с.

5. Джонсон Дж. Современная логистика. — 8-е изд.: пер. с англ. / Дж. Джонсон, Д. Вуд, Д. Вордлоу, П. Мэрфи. — М.: Вильямс, 2009. — 546 с.

6. Попов А.А. Интеграция хозяйствующих субъектов в рыночной экономике: дис. ... к. э. н.: спец. 08.00.01 "Экономическая теория (Политическая экономия)" / А.А. Попов. — Воронеж, 2004. — 193 с.

7. Дементьев В.В. Экономика как система власти / В.В. Дементьев. — Донецк: Каштан, 2003. — 403 с.

8. Каткало В.С. Ресурсная концепция стратегического управления: генезис основных идей и понятий / В.С. Каткало // Вестн. С.-Петерб. ун-та. Сер. 8. Менеджмент. — 2002. — Вып. 4 (№ 32). — С. 20—42.

9. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.

10. Пилипенко А.А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку: монографія / А.А. Пилипенко. — Харків: ВД "Інжек", 2007. — 380 с.

11. Бушмелева Г. В. Адаптивное управление промышленным предприятием в конкурентной среде: монография / Г.В. Бушмелева. — Екатеринбург: Изд-во Института экономики УрО РАН. — 2008. — 502 с.

12. Друкер П.Ф. Бизнес и инновации / П.Ф. Друкер. — М.: Издательство "Вильямс", 2007. — 432 с.

13. Фаснахт Р. Стратегическое пространство для альтернатив маркетинговых решений // Проблемы теории и практики управления. — 1998. — № 5. — С. 87—90.

References:

1. Sheresheva, M. (2006), "Inter-organizational information systems in the network inter-firm collaboration", Rossijskij zhurnal menedzhmenta, no. 4, vol. 1, pp. 55—76.

2. Meshcheriakova, S.A. (2002), "Development of integration of production in a market economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Econometric Theory, Kazanskij federal'nij universitet, Kazan, Russia.

3. Balabanyts, A.V. (2010), Intehrovane upravlinnia marketynhovoju vzaemodiieiu: imperatyvy, metodolohiia, mekhanizmy [Integrated marketing interaction: Imperatives, methodology, mechanisms], DonNUET, Donetsk, Ukraine.

4. Gembl, P. Stoun, M. Vudkok, N. (2002), Marketing vzaimootnoshenij s potrebiteljami [Marketing relationships with consumers], FAIR-PRESS, Moscow, Russia.

5. Johnson, J. Wood, D. Vordlou, D. Murphy, P. (2009), Sovremennaja logistika [Modern Logistics], 8rd ed, Williams, Moscow, Russia.

6. Popov, A.A. (2004), "Integration of economic entities in a market economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, Voronezhskij gosudarstvennyj universitet, Voronezh, Russia.

7. Dementev, V.V. (2003), Ekonomika kak sistema vlasti [Economics as a system of power], Kashtan, Donetsk, Ukraine.

8. Katkalo, V.S. (2002), "Resource concept of strategic management: genesis of the basic ideas and concepts", Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta, ser. 8. Menedzhment, vol. 4 (№ 32), pp. 20—42.

9. Porter, M. (2005), Konkurentnaja strategija: Metodika analiza otraslej i konkurentov [Competitive Strategy: Technique Analyzing Industries and Competitors], Al'pina Biznes Buks, Moscow, Russia.

10. Pylypenko, A.A. (2007), Stratehichna intehratsiia pidpryemstv: mekhanizm upravlinnia ta modeliuвання rozvytku [The strategic integration of business: management mechanism and modeling], Publishing House "Injection", Kharkov, Ukraine.

11. Bushmeleva, G.V. (2008), Adaptivnoe upravlenie promyshlennym predpriatiem v konkurentnoj srede [Adaptive management of industrial enterprise in a competitive environment], Publishing House of the Institute of Economics UrO RAN, Ekaterinburg, Russia.

12. Druker, P.F. (2007), Biznes i innovacii [Business and innovation], Publishing House "Williams", Moscow, Russia.

13. Fasnacht, R. (1998), "Strategic space for alternatives marketing solutions", Problemy teorii i praktiki upravlenija, vol. 5, pp. 87—90.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2014 р.